

Torbjörn Friberg, *Universitetslärare i förändring: En antropologisk studie av profession, utbildning och makt*. Malmö: Universus Academic Press, 2015

Varför tänker vi universitetslärare som vi gör om studenter och lärande? Och hur hänger det samman med den utbildningspolitik som förs? Dessa intressanta frågor undersöker socialantropologen Torbjörn Friberg i en kritisk granskning av den högre utbildningen i Sverige idag. Boken tar vid efter antologin *Den högre utbildningen – ett fält av marknad och politik* som författaren tillsammans med ekonomihistorikern Daniel Ankarloo var redaktör för 2012.

Friberg är universitetslärare och genomför sitt antropologiska projekt hemma istället för att studera ett främmande samhälle. Man kan säga att han befinner sig ”hemma” i dubbel bemärkelse. Han studerar inte bara processer och miljöer i det svenska samhället utan går ett steg längre och studerar sin egen profession, universitetslärares, och förhållandet till förändringsprocesserna inom det system han själv verkar i. Han måste därmed främmandegöra det kända och välbekanta. Författarens metod för att förstå vilka processer han själv och hans kollegor i rollen som universitetslärare är del av är att ”studera igenom” (varken ”uppiifrån-ned” eller ”nedifrån-upp”) och försöka följa ett händelseflöde och se hur saker och ting tas för givet eller avfärdas.

Något särskilt har hänt inom den högre utbildningen, konstaterar författaren och ger sig ut för att undersöka varför det blev som det blev. Bakgrunden till Fribergs undersökning är att marknaden och politiken har fått mer utrymme och utövar större påverkan på universitet och högskolor. Författaren ställer det Humboldtska bildningsidealet, som innebär stor frihet för den högre utbildningen, lärarna och studenterna, mot Bologna-processens ideal om att högre utbildning måste svara mot arbetsmarknadens krav på kvalitet. Avsikten är dock inte, hävdar författaren, att försöka få till stånd en återgång till en högre utbildning med bildningsidealet som grund utan framförallt att visa på begränsningarna i det nuvarande systemet. För att studera förändringen har Friberg genomfört tio månaders fältarbete på fyra högskolepedagogiska kurser och två arbetsplatser för så kallade pedagogiska utvecklare. I dessa miljöer har han gjort deltagande observationer och intervjuat 50 deltagande lärare.

I sin analys belyser Friberg de diskurser som råder inom de högskolepedagogiska kurserna på de svenska universiteten och visar hur de pedagogiska utvecklarna förmedlar dessa diskurser i tal och skrift samt ”gör” dem i undervisningen genom att de deltagande universitetslärarna får prova på att *vara* den aktiva studentgruppen. Men vilka är de pedagogiska begrepp och idéer som hela tiden återkommer och uppfattas som självklara i de högskolepedagogiska kurserna? Enligt Fribergs analys är det *studentperspektivet*, *Constructive Alignment*, *lärandemål* och *aktiv undervisning*. Argumenten, som författaren menar har blivit common sense, ser ut så här: Dagens heterogena studentgrupp fordrar en förändring av undervisningen så tillvida att läraren släpper fokus på sig själv och sin undervisning för att sätta studentens lärande och aktiviteter i centrum. Med hjälp av Constructive Alignment, en undervisningsteknologi som har utvecklats av psykologiprofessorn John Biggs, där tydliga lärandemål, under-

visningsaktiviteter och examination hänger ihop på ett strukturerat sätt blir studenten aktiv och undervisningen effektiv och transparent. Det låter bekant och ganska rimligt – eller?

Friberg är starkt kritisk och menar att den professionella autonomi för universitetslärare har begränsats i och med Bologna-processen och de ekonomiska och politiska processer som har följt i dess spår. Vi lärare avslöjar dock inte makten som finns i den helhet som Bologna-processen representerar utan vi lär oss om delarna, som till exempel Biggs' teorier, på de högskolepedagogiska kurserna. På så vis blir det svårt, menar Friberg, att identifiera högskolepedagogik som det den är, nämligen social intervention och styrning. Lärarens eget omdöme som tidigare utgjorde ledmärke för undervisningen har övergått till ett lärarbeteende som är till för organisationen, studenterna och arbetsmarknaden. Friberg tolkar det som en avprofessionalisering och en situation där studenterna blir oroliga kunder som inte vill stöta på för mycket motstånd. Lärarna blir objekt i ett system som ställer krav på genomströmning och anställningsbarhet.

Inspirerad av organisationsteorier om hur de externa maktprocesserna i demokratiska samfund sällan skärskådas eftersom organisationerna *uppfattas som* suveräna, försöker Friberg slå hål på myten om universitetsläraren som autonom och fri. Illusionen av att vi universitetslärare skulle vara fria och autonoma gör nämligen att vi inte ser hur normerna och principerna för högre utbildning präglar verksamheten vid universitetet och att vi inte hävdar utrymmet för professionell autonomi och det egna professionella omdömet. Om det ska ske krävs alternativa teoretiska pedagogiska analyser och praktiker utformade av universitetslärarna själva. Fribergs analys är menad som en hjälp på vägen i det arbetet.

Som sig bör i en etnografisk beskrivning får läsaren sig till livs en mängd uttalanden av de pedagogiska utvecklingarna och de deltagande lärarna samt får ta del av olika episoder från de pedagogiska kurserna antropologen har observerat. För att visa på ordningen eller klassificeringen som råder på de högskolepedagogiska kurserna som Friberg deltar i belyser han, i Mary Douglas efterföljd, vad som anses vara en anomaly eller avvikande i sammanhanget. Avvikelsen handlar om ett visst motstånd mot den rådande normen och den får representera vad som inte kan sägas om utbildning och studenters lärande. Ett exempel är en lärare i 50-årsåldern som opponerar sig mot Constructive Alignment och idén att man ska sammanlänka undervisning och examination från början. Han förklarar att han inte kan veta i förväg vilka tentamensfrågor han kommer att vilja ställa. De pedagogiska utvecklingarna i studien agerar som "kulturella mäklare" mellan de nya idealen och de traditionella normerna. Med hjälp av avvikelserna presenterar författaren ett alternativ till Biggs pedagogik, nämligen det Humboldtska bildningsidealet. Avsikten är att "störa" Bologna-praktiken.

På ett förtjänstfullt sätt lyckas författaren med sin analys visa hur de högskolepedagogiska kurserna är centrala i den managementprocess universitetet går igenom, en process där ekonomiska aspekter sätts framför mer traditionella värden som är svårare att mäta. Håri ligger studiens och bokens viktigaste ambition – att utmana *common sense* och göra oss universitetsverksamma uppmärksamma på de politiska och ekonomiska intressen som döljer sig bakom pedagogiska metoder och kursutvecklingspro-

cesser. Fribergs argumentation leder mina tankar till Sven-Eric Liedmans (2011) uttalande i *Hets! En bok om skolan*: ”Betoningen ligger på kunskapens ekonomiska värde men inte på dess värde för det goda samhället eller den enskilda individen.” Friberg menar att vi så lätt vänjer oss, anpassar oss till normerna och sällan hävdar en avvikande åsikt.

Författaren betonar att de alternativa tolkningar han efterfrågar inte är en återgång till det gamla. Ändå anar man en romantisering av det Humboldtska bildningsidealet i Fribergs önskan om ökad professionell autonomi och ökad tilltro till det egna professionella omdömet. Bildningstanken uppstod som en reaktion mot auktoritär styrning men ledde inte desto mindre till att den borgerlige mannen blev den som definierade vad som räknades eller inte räknades som bildning. Det resulterade i ett paternalistiskt och hierarkiskt system. Icke-européer och kvinnor representerade vanligtvis det som inte räknades, som Stefan Jonsson skriver i antologin *Bildningens förvandlingar* (2007). I samma antologi skriver Hans Ruin att bildning utgör en tradition som individen ärver. Den bildade människan är således inte bara fri utan också disciplinerad, anpassad till ett system som anses vara universellt. Så frågan är för vem den akademiska friheten har begränsats genom det nya idealet för utbildning? Det kan också vara intressant att fundera över om andra grupper har fått ökat utrymme och ökad självständighet i och med demokratiseringsprocesser och att aspekter av genus, etnicitet och klass har uppmärksammats.

Bildningsidealet utgjorde vidare en uppdelning mellan tänkande och praktisk verksamhet; teori ställdes mot praktik, bildning mot utbildning, och personlighetsutveckling mot yrkeskompetens. Kunskap fanns i hjärnan, inte i kroppen och rummet – en livskraftig idé i en universitetsverksamhet som ofta försiggår i seminarierum. Seminarieformen i Humboldts anda var menad som en plats för det obundna och fria kunskapssökandet men den kom även att inrymma aspekter av makt, hierarki och disciplinering. Seminarierummet är också ett abstraherat rum bortom det verkliga rummet och kropparna som befolkar det. På så vis förutsätter ”kunskapande” i traditionell mening en fjärmande process, en process som ofta skapar en skillnad mellan hur vi beskriver världen och hur vi agerar när vi befinner oss i den. Och det är där jag blir nyfiken på vad som kan göras efter denna studie. Vad skulle en etnografisk studie av vad som egentligen sker i praktiken visa? Undervisningspraktiker är trögföränderliga. Trots högskolepedagogiska kurser ser undervisningen på många ställen ut som den har gjort sedan lång tid tillbaka. Det är en sak vad som sägs och görs på de högskolepedagogiska kurserna eller vad som skrivs i kursplanerna, en annan vad som görs i undervisningssalarna.

Fribergs mål är att uppmärksamma universitetslärarna på att det inte *måste* vara som det är och han hoppas på att sådana insikter ska kunna leda till att andra perspektiv och tolkningar ska få plats i det offentliga rummet. Jag håller med och hoppas att Fribergs undersökning av likriktnings- och mätbarhetskulturen följs av undersökningar av andra maktstrukturer och undervisningskulturer inom högre utbildning.

Anette Wickström, Linköpings Universitet